

MOLNÁR ANNA

Kriminológiai Tanszék

Témavezetők: dr. Hack Péter tanszékvezető egyetemi tanár

dr. Lévay Miklós egyetemi tanár

DOI: <https://doi.org/10.56966/2024.21.Molnar>

A JAVÍTÓINTÉZETI LETARTÓZTATÁS KRIMINOLÓGIAI ASPEKTUSAI

1. Bevezető

A javítóintézeti letartóztatás 1996 óta van jelen a gyakorlatban, az erről szóló jogszabály-módosítás elfogadását széleskörű vita előzte meg. Kettős arcú intézményről van szó, melynek egyszerre kell reagálnia a jogszabályi környezetből fakadó igazságszolgáltatási szempontokra, valamint a fiatalok nevelési szükségleteire.

Elsőként a javítóintézeti letartóztatás létrejöttét megelőző vita fontosabb pontjait mutatom be, majd a jogintézmény kriminológiai aspektusait tárgyalom. A javítóintézeti letartóztatás témája többféle elméleti keretbe is beilleszthető, jelen publikáció azonban az intézményes reakciók tárgyalására szorítkozik, melyek kapcsán a *társadalmi kontroll elméletét*, valamint a *címkézéselméletet* – és az azokból kiinduló további eredményeket – taglalom. A jogintézménnyel összefüggésbe hozható ártalmak bemutatása után a kriminálpedagógia tudományának releváns tételeit is ismertetem. A javítóintézeti letartóztatás szempontjából az elméletek relevanciájának értékelése egyrészt szakmai tapasztalatomra – magam is egy letartóztatást fogantató javítóintézetben dolgoztam nevelőként –, másrészt egy interjú kutatás eredményeire, valamint a kutatás során vezetett terepnaplóra támaszkodik. Az interjúk alanyai javítóintézeti letartóztatás alatt álló, vagy korábban letartóztatott fiatalok, illetve a velük minden nap foglalkozó munkatársak voltak.

2. A javítóintézeti letartóztatás létrejötte

A javítóintézeti letartóztatás koncepciója 1995-ben, a T/466. számú, a büntető jogszabályok módosításáról szóló törvényjavaslattal került az Országgyűlés elé. A törvényjavaslat az 1973. évi I. törvény (Be.), az 1978. évi IV. törvény (Btk.) és az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.) módosítása és kiegészítése céljából jött létre. A törvényjavaslat több – fiatalokkal kapcsolatos – területet érint. Jelen tanulmány fókuszában azonban a javítóintézeti letartóztatás áll, ezért a következőkben az arra vonatkozó álláspontok bemutatására szorítkozom. A jogszabály módosításának elfogadását vita előzte meg, ennek teljes szövegét, valamint a felszólalásokat jegyzőkönyv őrzi.¹

---

¹ T/466. javaslat 1995.

A törvényjavaslat indoklása szerint a büntetés-végrehajtási (a továbbiakban: bv.) intézetekben és különösen a rendőrségi fogdáknál a tárgyi és személyi feltételek hiánya miatt nem volt biztosítható a nemzetközi kötelezettségeknek és törvényeknek megfelelő elhelyezés a letartóztatásban lévő fiatalok számára. Bár az akkori jogszabályok is szigorúan előírták az elkülönítést, a gyakorlatban – a szűkös viszonyok között – ezt nem mindig lehetett betartani.

A létrehozás mellett szóló álláspont szerint így biztosítható lenne a fiatalok – a felnőttektől történő – elkülönítése, megóvhatnánk őket a nem kívánt hatásoktól, a pedagógusok közvetlen hatást tudnának gyakorolni a gyermekekre, valamint az – akkor 50%-os kihasználtsággal működő – intézetek kapacitását is növelni lehetne.² Problémaként merült fel a korábbi szabályozással kapcsolatban, hogy a javítóintézeti nevelésre ítélt fiatal a börtönben foganatosított letartóztatásból hozza magával a börtönrezsimben átvett értékfelfogást, kultúrát. Dr. Csiba Judit, igazságügyi minisztériumi államtitkár tolmácsolásában a hatékonyság kérdése is felmerült, miszerint *„kutatások és külföldi gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a fiatalok esetében a büntetőeljárás formális lefolytatása nem hoz jobb eredményt, mint az elterelésre lehetőséget adó megoldások”*.³

Volt, aki aggodalmát fejezte ki a jelentős anyagi teher miatt, amit egy újabb, speciális intézmény létrehozása jelentene az államnak. Például – mivel a fiatalok szállítását a rendőrök végeznék – a Belügyminisztériumnak is többletköltséget jelentene. Kónyáné Kutrucz Katalin képviselő asszony (MDF) a törvényjavaslat – a bűnelkövetésre ható – reprodukciós hatására tért ki: *„A kormány megszorító pánikcsomagja milliárdokat vesz el gyermekes családoktól, és ezzel veszélyezteti a gyermekek egészséges, normális nevelésének a feltételeit, azt is mondhatjuk, hogy növeli a halmozottan hátrányos helyzetűvé válás, és ezzel a bűnelkövetővé válás lehetőségeit is.”*⁴ A létrehozás ellen szóló érvek között szerepelt az is, hogy a javítóintézetek alacsony száma miatt nehezebbé válna a kapcsolattartás a hozzátartozókkal és a nyomozati cselekmény folytató személyekkel egyaránt.⁵

A törvényjavaslat mellett érvelő képviselők szerint azonban a nemzetközi követelményeknek való megfelelés érdekében mindenképp korszerűsíteni kellene a meglévő intézményeket, és több rendőrségi fogdát kellene létrehozni, ami szintén anyagi ráfordítást igényelne.⁶

1995. május 16-án lezajlott zárószavazással az Országgyűlés elfogadta a módosítást. A büntető jogszabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény 1996. január 1-jén lépett hatályba, és Budapesten megnyitotta kapuit az első két javítóintézet, melyben letartóztatást foganatosítottak. A fiúkat Óbudán, a Szőlő utcában, a lányokat pedig Rákospalotán helyezték el.

A módosítás értelmében a fiatalok letartóztatásának csak akkor van helye, ha a bűncselekmény különös tárgyi súlya szükségessé teszi. A letartóztatás végrehajtásának helyéről a bíróság dönt, tekintettel a cselekmény jellegére, illetve a fiatal személyiségére. Az

---

² Dr. Csákaonyi Balázs (MSZP), dr. Csiba Judit államtitkár, dr. Tímár György (FKGP), Vankó Magdolna (MSZP)

³ T/466. javaslat, 1995.

⁴ Uo.

⁵ Dr. Bernáth Varga Balázs, FKGP

⁶ Dr. Csiba Judit, ü. minisztériumi államtitkár; dr. Bernáth Varga Balázs, FKGP; dr. Gáspár Miklós, FKGP

elsőfokú bíróságon a fiatalkorúak tanácsának egyik tagja pedagógus. A letartóztatás helye indítványra megváltoztatható, valamint a letartóztatás tartamát be kell számítani az azt követő büntetés vagy intézkedés tartamába.⁷

Javítóintézeti letartóztatás foganatosítására jelenleg négy intézetben van lehetőség Magyarországon, a fiúknak Debrecenben, Nagykanizsán és Budapesten, a lányok számára pedig szintén Budapesten, Rákospalotán. A javítóintézeti letartóztatás célját a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.), valamint a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) tartalmazza. Általános céljai között szerepel a terhelt jelenlétének biztosítása, a bizonyítás megnehezítésének vagy megghiúsításának akadályozása, illetve a bűnismétlés lehetőségeinek megakadályozása. Specifikus, tehát a fiatalkorú letartóztatottak kapcsán megjelenő cél a bűnismétlés megelőzése, a társadalmi beilleszkedés elősegítése: *„ennek érdekében beilleszkedési zavarai enyhítése, pszichés állapota rendezése, iskolázottsága, szakmai képzettsége fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadtatása, az egészséges életmódra való felkészítése.”*⁸

3. A javítóintézeti letartóztatás kriminológiai megközelítésben

Az alábbiakban két, alapelveiben különböző kriminológiai paradigmának azokat az elméleteit mutatom be, amelyek álláspontom szerint a javítóintézeti letartóztatás kapcsán felmerülhetnek, arra tekintettel, hogy az intézményes reakciókat és azok hatását írják le. Elsőként a neoklasszikus paradigmával foglalkozom, amelynek aspektusai a kontrollelméleteknek szolgáltattak alapot, majd az interakcionista paradigmával, azon belül pedig a címkézésemelével.

3.1. A neoklasszikus paradigma

A neoklasszikus paradigma a pozitívizmus válságának talaján kapott nagyobb teret és éledt újra az 1970-es évektől kezdődően. Alapjait a klasszikus iskolának köszönheti, mely a 18. században jött létre, majd éledt újra a 20. században, amikor a rehabilitációba vetett hit megingott. Fő tétele szerint a bűnelkövetés oka az egyén önérdékkövető, racionális cselekedete, tehát nem a körülményeiből fakadóan követi el azokat. A kriminológia feladata feltárni azokat a mechanizmusokat, melyek visszatartják az elkövetőt a bűnelkövetéstől. E mechanizmus kapcsán – a paradigma irányzatai – az elrettentésre és a kontrollra helyezik a hangsúlyt, valamint azt vizsgálják, mi teszi az embert érdekeltté a normakövetésben.⁹ Az 1980-as évek elején, a fiatalkorúak bűnismétléseinek megakadályozásának céljából új rendszert vezettek be Nagy-Britanniában: olyan új intézkedéseket hoztak létre, melyek rövid, erőteljes sokkot (*short-sharp-shock*) okoznak az elkövető számára. Az USA-ban hasonló céllal hozták létre az

---

⁷ 1995. évi XLI. törvény a büntető jogszabályok módosításáról 13.§

⁸ Bv. tv. 344.§

⁹ Newburn 2017 298; Borbíró 2019. 36.

átnevelő-táborokat (*boot camp*). Ez a fordulat – ha nem is jelentek meg hazánkban hasonló intézmények – begyűrűzhetett hazánkba, hatást gyakorolva a fiatalok igazságszolgáltatásának alakulására.¹⁰

3.1.1. A kontrollelméletek

A kontrollelméletek nem arra keresik a választ, miért követünk el bűncselekményeket, hanem azt vizsgálják, hogy valaki miért választja a konformitást, a normakövető életmódot. A megközelítés szerint a normaszegés természetes és racionális jelenség, azonban vannak olyan mechanizmusok, amelyek visszatartják az embert a bűnelkövetéstől. A kontroll két fajtáját különbözteti meg: az individuális kontrollt, ami annyit tesz, hogy az egyén internalizálta, tehát belsővé tette a normákat, valamint a társadalmi kontrollt, mely a társadalmi mechanizmusokban (pl. szülők, iskola) keresi a konformitás legfőbb magyarázatát. Esetünkben a letartóztatást fogatosító javítóintézet egyfajta kontrollmechanizmus, mely – a kontrollelméletek tükrében – képes lehet arra, hogy visszatartsa a letartóztatott fiatalokat az egyébként racionális bűnelkövetéstől (javítóintézeti letartóztatás tekintetében a bűnisméltléstől).¹¹

A társadalmi kontroll elmélete

A kontrollelméletek és a javítóintézeti letartóztatás kapcsolata, Travis Hirschi társadalmi kontrollelméletével hozható összefüggésbe. Az elmélet középpontjában a *társadalmi kötelék* fogalma áll, melynek négy típusát különböztette meg: a kötődést, az elkötelezettséget, a részvételt és a hitet. Hirschi szerint akkor követ el az egyén deviáns cselekményeket, ha az egyénnek a társadalomhoz való kötődése gyenge, vagy megszakad.¹²

a) A kötődés a más személyekhez fűzött érzelmi viszonyt jelenti, ami elrettentő erővel hathat a normaszegés szempontjából. Minél szorosabb és bensőségesebb a kötődés, annál kisebb az esély a normaszegésre.¹³

A kötődés – a javítóintézeti letartóztatás kapcsán – két szempontból is vizsgálható. Egyrészt, a kapcsolattartás lehetősége ennek a kötődésnek a megszakadását vagy gyengülését igyekszik megelőzni, hiszen teret és lehetőséget biztosít arra, hogy a fiatalok kapcsolat tarthasson családjával, hozzátartozóival. Abban az esetben nem valósul meg ez a lehetőség, ha a fiatalok szülei – vagy bármilyen más személy, akihez kötődik – nem kapja meg a kapcsolattartási engedélyt. Ennek oka lehet például az, hogy bűntársi viszonyban vannak, tehát nem érintkezhetnek és nem kommunikálhatnak egymással. Más szempontból fontos említeni azokat a fiatalokat, akiknek ezidáig nem sikerült kialakítaniuk igazán szoros és bensőséges kötődést. A gyermekotthonban felnövő gyerekek énképét sokszor az határozza meg, hogy nem tartoznak sehová.¹⁴ Az ő esetükben sem tud hatást gyakorolni a letartóztatást fogatosító javítóintézet a társadalmi kötelék erősítésére.

---

¹⁰ Meade és Steinter 2010. 841.

¹¹ Győry 2019a. 177.

¹² Newburn 2017. 250.

¹³ Uo.

¹⁴ Szótsné et al. 2007. in Rác 2012 19.

b) Az elkötelezettség a kötődés racionális oldala, ennek során az egyén mérlegeli, milyen előnyökkel és hátrányokkal jár a normaszegés. Arra az időre, energiára utal, amelyet az emberek adott tevékenységekbe fektetnek. Bizonyos cselekedetek előtt az ember kalkulációt végez a befektetésről és a potenciális következményekről. Ezek a számítások mutatják elkötelezettségünket a konformitás iránt.¹⁵

A társadalmi kötelék e formáját két oldalról is erősítheti a javítóintézet: egyik oldalról ott van a kapcsolattartás, amit a kötődés kapcsán már tárgyaltam. Másik oldalról az intézetben megvalósuló oktatás, valamint szakképzés segíthet a bekerülő fiatalok iskolai hátrányainak csökkentésében és leküzdésében, új perspektívát mutathat nekik, felkeltheti érdeklődésüket, a kiemelten tehetséges fiatalok számára pedig lehetőségeket teremthet. Munkám során rengeteg olyan példát láttam, ahol a letartóztatásban lévő fiatalok maguk is rácsodálkoztak arra, hogy az iskola számukra is lehet érdekes, valamint arra, hogy ők is kompetensek. A bekerülés előtt az iskolával szemben teljesen érdektelen fiatalok kezdték el élvezni a tanulást. A javítóintézetben dolgozó nevelőkkel és más munkatársakkal készített interjúim során kiderült számomra, hogy van olyan javítóintézet, ahol a letartóztatott fiatalokat is beiratják szakképzésbe még akkor is, ha nem biztos, hogy végig tudják azt csinálni, mert időközben átkerülnek másik intézetbe, vagy szabadulnak.

A javítóintézeti letartóztatás egyik erőssége az, hogy rendszeres oktatás és szakképzés, valamint foglalkoztatás zajlik a mindennapokban. Két dolog azonban árnyalja az előbb felvázolt, akár idillinek is felfogható képet: az időkorlát és a fenntarthatóság hiánya. Nehéz úgy megtervezni a pedagógiai folyamatot, hogy nem lehet tudni biztosan, meddig van a fiatal az intézetben. Ez abban az esetben kritikus, ha a letartóztatott fiatal néhány héttel a félévi vagy évi végi bizonyítványok kiosztása előtt távozik az intézetből. Ilyen esetben – mivel nem zárták le a félévet az intézetben – olyan, mintha nem végezte volna el azt. Így egy másik iskolában (legyen az „kint” vagy másik intézetben) újra kell járnia az adott osztályt, ami nem kedvez motivációjának. Ha mindez éppen a 8. osztály elvégzése előtt történik, akkor komoly hátrányt szenved, hiszen az a munkavállaló, aki elvégezte a 8. osztályt értékesebbnek számít a munkaerőpiacon.

c) A részvétel arra vonatkozik, hogy a társadalmilag elfogadott, hagyományos tevékenységekben való részvétel valószínűleg elvonja az embereket a nonkonform viselkedéstől. Minél elfoglaltabb az ember, annál kisebb eséllyel követ el deviáns cselekményeket.¹⁶

A javítóintézeti letartóztatás célja – ahogy arra már utaltam – a bűnismétlés megelőzése és a társadalmi beilleszkedés elősegítése. Végrehajtása során szigorú struktúra szerint telnek a napok, amit a jogszabályokban megfogalmazott célokra reagálva olyan tevékenységekkel töltenek ki az intézetek, melyek támogatják azok elérését. Ebből kifolyólag tehát a javítóintézeti letartóztatás végrehajtása során adott a részvétel erősítése, azonban a hosszú távú fenntarthatósága megkérdőjelezhető. A fiatal távozása után az intézet nem tud hatást gyakorolni

---

¹⁵ Newburn 2017. 250.

¹⁶ Newburn 2017. 251.

rá, legfeljebb a konform tevékenységek iránti igényt tudja megalapozni abban az időintervallumban, amit az intézetben tölt.

d) A hit ebben a kontextusban nem a vallási vagy pszichológiai hitre vonatkozik, sokkal inkább „*annak az elfogadását jelenti, hogy a konformitás (az uralkodó társadalmi normák követése) helyes.*”¹⁷ A javítóintézeti letartóztatás végrehajtása során arra töreksenek a szakemberek, hogy helyreállítsák és megerősítsék a fiatalok kapcsolatait a társadalommal, például oktatási programokkal, munkahelyi képzésekkel és terápiás foglalkozásokkal. Ezek a programok az elkötelezettséget, a részvételt és a pozitív hitrendszert támogatják. Azt, hogy ez miként valósul meg, befolyásolják a fiatalok kulturális különbségei, a bűnelkövetésről alkotott képük, illetve életkorukból fakadó sajátosságaik is.

Az elméletet 4000 kaliforniai diákon tesztelték, az eredmények ellent mondtak a társadalmi kötődés elméletének.¹⁸ A kontrollelméleteknek számos híve és kritikusa van. Pártolói szerint általános magyarázatot adnak a bűnözésre, míg ellenzői sekélyesnek tartják, és egyetlen „hasznát” abban látják, hogy alapot szolgáltat a konzervatív büntetőpolitikának. A kontrollelméletek eredményei tehát igen megosztóak, vitathatatlan érdemük azonban az, hogy rámutatott azokra a mikrotársadalmi tényezőkre (szülők, iskola, kortárs csoport), melyek szerepet játszanak a bűnelkövetés kialakításában és reprodukciójában.¹⁹

Álláspontom szerint a javítóintézeti letartóztatás – mint társadalmi kontroll – önmagában kevésnek bizonyulhat a társadalmi kötelekek kialakításában, megerősítésében. Legjobb esetben is csak fenntartani tudja azt, hiszen az intézeti környezetben nincs lehetőség szoros társadalmi kapcsolatok kialakítására. Mindemellett nem elhanyagolhatók azok a kutatási eredmények sem, melyek rámutattak arra, hogy a serdülőkorban gyakori impulzivitás és csökkent öntudat az idegrendszer fejlődésének természetes velejárói.²⁰ Ennek alapján megkérdőjelezhető a neoklasszikus paradigma fő tétele, miszerint a bűnelkövetés önérdékkövető, racionális cselekedet.

3.2. Az interakcionista paradigma

A javítóintézeti letartóztatás egyfajta reakció a fiatalok bűnelkövetésére. A bűnelkövetésre adott válaszok vizsgálata az *interakcionista paradigma* keretében vette kezdetét, amikor elterjedt az a nézet, miszerint a bűnözésre adott válasz maga is kriminogén lehet.²¹ Az 1950-es, 1960-as évektől beszélhetünk interakcionizmusról. Megjelenése a pozitivisták paradigmát követi, a szociálpszichológia tudományának fejlődése eredményeként. Elődeivel – klasszikus és pozitivisták paradigma – ellentétben nem fogadja el a bűnözés állam alkotta fogalmát, konfliktusos viszonyban áll azzal. Kritikusan elemzi az állam által megfogalmazott büntetőjog-definíciót, valamint a bűnözésre adott – társadalmi és intézményes – reakciókat. Míg korábban a kutatók olyan kérdésekre keresték a választ, miért bűnöznek az emberek, addig az

---

¹⁷ Győry 2019a. 183.

¹⁸ Newburn 2017. 252.

¹⁹ Győry 2019a. 183.

²⁰ Fliegeauf 2013. 232.

²¹ Newburn 2017. 228.

interakcionista paradigma elméletei arra fókuszálnak, miért és hogyan büntetjük ezeket a cselekményeket. A paradigma felfogása szerint objektív társadalmi valóság nem létezik. Az, hogy ki a bűnöző és mi számít büntetőjogi szempontból üldözendő cselekménynek, egyfajta társadalmi konstrukció, ami „*folyamatos társadalmi és egyéni interakciók, diskurzusok, viták és minősítések eredménye*”.²² A kriminológia feladata pedig az, hogy feltárja a bűnelkövetésre adott reakciók dinamikáját, tartalmát és következményét. A bűnelkövetésre adott reakciók két fajtáját különböztetjük meg, a társadalmi- és az intézményes reakciót.²³ Jelen téma szempontjából az intézményes reakciók kerülnek előtérbe, melynek folyamatát és hatását a *címkézésemélet* magyarázza.

3.2.1. A címkézés és másodlagos deviancia

A címkézésemélet egyik elméleti előzménye a szociológiai fenomenológia, mely Alfred Schütz nevéhez köthető. A fenomenológia az emberek szubjektív tapasztalatának megértésére irányul, azt vizsgálja, hogyan lehet megérteni és feltárni azokat a mögöttes struktúrákat és szabályokat, melyek a viselkedést irányítják.²⁴

A címkézésemélet Howard S. Becker nevéhez kötődik, fő tétele szerint a devianciát társadalmi reakciók hozzák létre. A szabályokat mindig a hatalommal rendelkezők alkotják, azok betartásáért pedig a társadalmi kontroll intézményei felelnek, ilyen intézmény például a büntető igazságszolgáltatás.²⁵ Becker a szabályalkotókat „*morális vállalkozóknak*” hívja, akik segítő szándékkal hozzák létre a szabályokat, azonban jellemzően a társadalmi struktúra felsőbb szintjein helyezkednek el.²⁶ Szerinte a szabályszegés folyamata háromlépcsős folyamat eredménye:

1. A szabályokat társadalmi csoportok hozzák létre, azok megszegése hozza létre a devianciát.
2. A szabályokat bizonyos személyekre alkalmazzák.
3. Azokat, akikre a szabályokat alkalmazzák, ezután „*kívülállóknak*” bélyegzik.

A javítóintézeti letartóztatás létrejötte kapcsán is megfigyelhető ez a folyamat. A előbbiekben bemutatott törvényjavaslatot előkészítő vitán felszólalók lehetnek – Becker alapján – a „*morális vállalkozók*”, a javítóintézet pedig a társadalmi kontroll intézménye. A letartóztatásban élő fiatalok pedig a címke birtokosai. Az alábbiakban – a másodlagos deviancia elméletén, valamint a börtönártalmak kapcsán – bemutatom, miként gyakorolhat hatást ez a jogintézmény a fiatalok letartóztatottak életére. Jelen tanulmánynak nem célja a javítóintézeti letartóztatás hatékonyságának vizsgálata, arra azonban rávilágíthat, hogy a szóban forgó kényszerintézkedés milyen komplex módon tud hatást gyakorolni annak alanyaira.

A címkézés tehát folyamat, melyet az elsődleges- és a másodlagos deviancia megkülönböztetése segíthet értelmezni. Edwin Lemert szerint elsődleges deviancia minden

---

²² Borbíró 2019. 37.

²³ Uo.

²⁴ Newburn 2017. 231-232.

²⁵ Győry 2019b. 170.

²⁶ Becker 1963. 149.

olyan cselekmény, ami az elkövető szemében nem feltétlenül számít devianciának, ha esetleg tudatában is van annak, hogy az mégis az, sokszor racionalizálja az elkövetést, tehát a címke nem válik identitása részévé. Másodlagos devianciáról akkor beszélhetünk, ha a címke áthelyeződik a cselekményről az elkövetőre, aki lassan beépíti azt identitásába, ami később, mintegy önbeteljesítő jóslatként gyakorol hatást az életére. Lemert szerint a devianciák közül azokra kell fókuszálni, melyek társadalmi reakciót váltanak ki. A reakció arra készítheti a szabály megsértőjét, hogy a megítéléshez igazítsa énképét.²⁷ „A másodlagos deviancia különösen azoknak a bűnelkövetővé válása kapcsán bír komoly magyarázó erővel, akik eleve a sérülékenyebb, veszélyeztetett csoportokba tartoznak. A strukturális egyenlőtlenségek a másodlagos deviancia hatását ugyanis jelentősen felerősítik: a hátrányos helyzetű, marginalizált csoportokhoz tartozók esélyeit sokkal negatívabban érinti a társadalmi kontroll intézményei általi deviáns címke, mint a privilegizált csoporthoz tartozókét.”²⁸

A címkézéseméletek a '70-es, '80-as években kétségkívül hatást gyakoroltak a büntető igazságszolgáltatásról való gondolkodásra. Az elmélet kritikusai többek között arra mutattak rá, hogy címkézésemélet nem magyarázza azt, hogy egyes szankciók miért növelik a devianciát, mások miért csökkentik azt, és miért van olyan, aminek egyáltalán nincs hatása? ²⁹ Az elméletet a börtönártalmakkal kapcsolatos kutatások is felhasználták. Jelen publikációban azokat a börtönártalmakat mutatom be, melyek a javítóintézeti letartóztatás során is megjelenhetnek.

3.2.2. A javítóintézeti letartóztatás során megjelenő börtönártalmak

Javítóintézeti letartóztatás lévén fontos hangsúlyozni, hogy nem börtönről és nem büntetésről beszélünk, hiszen a letartóztatás egésze alatt megilleti a fiatalkorúakat az ártatlanság vélelme. Ennek ellenére – az intézet jellegéből fakadóan – mindenképp érdemes szót ejteni a börtönártalmakról, melyeket ebben a publikációban a javítóintézetekre, azon belül is a letartóztatásra vonatkoztatom akkor is, ha a börtön szót használom. A javítóintézeti letartóztatás mint a társadalmi kontroll intézménye – a címkézésemélet alapján – stigmatizációs hatásokkal jár, mely egyike a klasszikus börtönártalmaknak. A börtönártalmak azok a diszfunkciók, melyek közvetlenül hatással vannak a fogvatartott személyiségére, közvetetten pedig a hozzátartozókra, az állomány tagjaira, és még az ő hozzátartozóikra is. Megkülönböztetünk klasszikus-, inherens-, és immanens börtönártalmakat.³⁰

a) A klasszikus börtönártalmak közé tartozik a prizonizáció és a stigmatizáció.

aa) Prizonizációról akkor beszélünk, amikor a börtön normái (belső értékek, szokások, erkölcs és kultúra) beépülnek az egyén személyiségébe. A büntetés-végrehajtásban megszokott

---

²⁷ Newburn 2017. 231-232.

²⁸ Györy 2019b. 173.

²⁹ Newburn 2017. 239.

³⁰ Vig-Fliegeauf 2019. 972-976.

megnyilvánulások és önkifejezési formák – filmek, tetoválások, szleng³¹ – abszolút megjelennek a javítóintézeti letartóztatásban is.

ab) A stigmatizáció pedig a társadalmi megbélyegzést jelenti, melyről feljebb, a címkézésemélet kapcsán már volt szó. A javítóintézeti letartóztatásban töltött időnek nincs nyoma a bűnügyi nyilvántartásban, ezért ez az ártalom – ebből a szempontból – nem fejt ki hatását. Leendő munkavállalói csak akkor fogják megismerni a múltját, ha ő elárulja azt. A letartóztatott fiatal azonban nem tud teljesen észrevétlen maradni a társadalom számára, például, ha visszakerül abba a közegbe, ahonnan érkezett.

b) Az inherens börtönártalmak olyan ártalmak, melyek már az intézetbe történő bekerülés előtt is jelen voltak az elkövető életében. Ide tartozik a *szocioökonómiai* státusz, az *áldozati élettörténet*, a *gengjelenség*, az *intellektuális* vagy *pszichoszociális fogyatékos*ság, az *institucionalizáció* és a *kábítószer-probléma*.

ba) A fiatalok *szocioökonómiai státuszára* főleg az iskolai tanulmányok kapcsán gyakorolhat negatív hatást a javítóintézeti letartóztatás, azonban sok esetben pozitív hozadéka is lehet. Bekerüléskor az intézet iskolájában tanulnak, ha az intézetnek nincs saját iskolája vagy azon intézmény vizsgarendje szerint folytathatják tanulmányaikat, ahol bekerülésük előtt fennállt a tanulói jogviszonyuk, vagy az intézet partneriskolájába íratják be őket. Ilyenkor fel kell venni a kapcsolatot az intézményekkel, ami sok időbe telhet, miközben zajlik a tanév. Ha év közben csatlakoznak az osztályukhoz, egyéni felzárkóztatással behozható a hátrányuk. Ha azonban tanév végén kerülnek be az intézetbe, akkor mire megérkeznek a szükséges iratok, megtörténhet, hogy a növendék tanulmányi előmenetele – beíratásig – szünetel. Ebben az esetben nem tudja megszerezni a bizonyítványát, évet kell ismételnie. Mivel relatíve kevés időt töltenek javítóintézeti letartóztatásban, ezért ilyen esetekben kihívást jelenthet számukra akár egy osztály elvégzése is. Ha a munkaerőpiacon mérőföldkőnek számító „nyolc osztályt” emiatt elvégezni nem tudják, az jelentős hátrányt jelent számukra.

A javítóintézeti letartóztatás azonban pozitív hatást is gyakorolhat a növendékek iskolai előmenetelére. Ha a fenti eset nem áll fenn – tehát időben sikerült beírni a fiatalt az adott iskolába –, akár két osztályt is el tud végezni, amire nem biztos, hogy lenne lehetősége, ha nem lenne az intézetben. Akár azért, mert már nem tanköteles, akár azért, mert iskolaelhagyóvá vált.

Ezen a ponton fontosnak tartom megjegyezni, hogy az iskolai problémákkal küzdő fiatalok oktatási előmenetelének javítására nem a javítóintézeti letartóztatás a megfelelő eszköz, az sokkal inkább oktatás- és szociálpolitikai kérdés kellene, hogy legyen. A fenti gondolatmenet csupán arra vonatkozik, hogy nem lehet egyértelműen kimondani, hogy a javítóintézeti letartóztatás kizárólag negatív hatással lehet a növendékek tanulmányi előmenetelére.³²

bb) Jellemző a fiatalok elkövetőkre, hogy életük korábbi szakaszában *áldozattá váltak*. Ez a zárt intézet falain belül úgy fejt ki a hatását, hogy a „hozott” áldozatszerep fennmarad a végrehajtás alatt is. Ez hatással lehet reintegrációjára is, hiszen ahhoz szükséges vállalnia a felelősséget is.

---

³¹ Fiáth 2012.

³² Vö: Címkézésemélet kritikája

bc) A következő inherens börtönártalom az ún. „*gengjelenség*”. „*A geng erősebb szövetség lehet, mint a család, és erősebb öntudatot ad, mint amit az egyén önmagától képes felépíteni.*”³³ Feljebb utaltam már a javítóintézeti letartóztatásban megjelenő „kollektív tudatra”, mely magába foglalja a felnőtt bv. intézetek kulturális elemeit is. Továbbá jellemző, hogy sok fiatal ismeri egymást vagy a másik barátait „kintről”, vagy egy baráti társasághoz tartoztak, vagy a gyermekotthonban éltek együtt.

bd) A fiatalkorú bűnelkövetőkre jellemző, hogy *intellektuális- vagy pszichoszociális fogvatékossággal* élnek. Az ilyen növendékek fokozottan ki vannak téve a börtönártalmaknak (lásd: másodlagos deviancia). A fiatalkorú elkövetők között leggyakrabban előforduló pszichiátriai kórképek például az impulzuskontroll- és viselkedészavarok; a szerhasználattal összefüggő és addiktív zavarok; a figyelemhiányos hiperaktivitás (ADHD); a hangulati zavarok; a pszichotikus zavarok; a személyiségfejlődési zavarok.³⁴

be) Az *institucionalizáció*, azaz intézeti körforgás azt jelenti, hogy ha a letartóztatott személy korábban már élt másik intézményben, intézetfüggővé válik. Az ilyen háttérrel rendelkező növendékek „*felelősségérzetére és döntési kompetenciáira a korábbi intézeti elhelyezés is hatással van.*”³⁵ A folyamatos felügyelet és ellenőrzés mellett ritkán hozhat önálló döntéseket, ezért önálló életvezetésének kialakítása, szabadulása után nehézségekbe ütközik, sokszor újra intézeti elhelyezésre lesz szüksége.

bf) Az inherens börtönártalmak sorát a *kábítószer probléma* zárja, mely jelenleg is komoly kihívások elé állítja az intézet dolgozóit és a növendékeket egyaránt, legyen szó az intézeten belüli esetleges visszaélésekről, valamint az elvonási tünetekből fakadó problémákról.

c) Az immanens börtönártalmak a javítóintézet jellegéből fakadnak. Ide tartozik a *tárgyasító léggör*, az *elidegenedés*, az *elszigetelődés*, a *hospitalizáció*, a *medikalizáció* és a *negativizmus*.

ca) A *tárgyasító léggör* a totális intézmények személyiséglebontó tevékenységéből fakad. Az egyenruha viselése, a hierarchikus berendezkedés, a sokszor vezetékneven-szólítás mind objektíváló hatású lehet.

cb) *Elidegenedéshez* vezethet a közeg személytelensége, a gyakran értelmetlen munkavégzés, vagy a kényszer hatására megvalósuló tevékenységek, legyen szó tanulásról, vagy akár alkotásról.

cc) A zárt intézeti lét – a kapcsolattartási lehetőségek ellenére – *elszigetelődéshez* vezethet. Az intézeten kívüli társas kapcsolatok dinamikája megváltozik, a kapcsolattartás ritkábbá válik, mint amihez hozzászoktak korábban, de akár meg is szűnhet. A COVID-19 járvány, valamint az azt követő infláció kapcsán markánsan érzékelhető volt az elidegenedés a fiatalok részéről. Az intézeteknek kreatívan kellett lebonyolítaniuk a „járványbiztos” kapcsolattartást. Sokszor a kreativitás nem elég, ha nem áll rendelkezésre megfelelő infrastruktúra, például ilyen helyzetben megfelelő látogatói helység. Egy volt növendékem döbbenetesen konstataulta 2023-ban, két év letartóztatás után, hogy „hirtelen” 700 Ft lett egy kg kenyér ára.

---

³³ Vig-Fliegau, 2019. 973.

³⁴ Bellavics 2021. 97-109.

³⁵ Vig-Fliegau 2019. 973.

cd) *Hospitalizációs ártalom* esetén az intézményben tartózkodó személy elveszti önállóságát, hiszen mindenben helyette döntenek.

ce) A *medikalizáció* egyrészt utal a gyógyszerártalomra, bár tapasztalatom és az intézetben dolgozó egészségügyi szakemberek elmondása szerint is arra törekszenek, hogy minél kevesebb gyógyszert kapjanak a növendékek. Ez alól természetesen kivételt képeznek azok az növendékek, akiknek diagnózisuk miatt kell gyógyszert szedniük. Ezen túl a medikalizáció vonatkozhat még arra a jelenségre is, amikor a fogvatartott megtanulja, hogy érdemes „könyörögni” a kedvezményekért, jutalomért, mert ha elég kitartó, meg fogja kapni. Ez szabadulása után kialakíthatja benne a szociális juttatásoktól való függőséget.

cf) Az immanens börtönártalmak közé tartozik továbbá a *negativizmus*. Ennek következtében „*az egyén a megbélyegzés ellen úgy védekezik, hogy önmagát igyekszik rossz színben feltüntetni*”.³⁶

A letartóztatás kapcsán a fentebb bemutatott ártalmak mellett megjelenik egy nagyfokú bizonytalanság is, ami az igazságszolgáltatás folyamatára jellemző sajátosság. A folyamatban lévő büntetőeljárás miatt a letartóztatott fiatal nem tudja biztosan, hogy meddig kell az intézetben maradnia. Emellett azt sem tudja, mi vár rá az intézetből történő távozás után: végleg szabadul? szabadlábban védekezhet? javítóintézeti nevelést kap? vagy szabadságvesztés büntetését kell letöltenie bv. intézetben? Ez a bizonytalanság – hol intenzívebben, hol enyhébben – folyamatosan jelen van az intézeti létben, ami hatással lehet a letartóztatott magatartására, viselkedésére, tanulmányi előmenetelére.

4. A javítóintézeti letartóztatás kriminálpedagógiája

A jogszabályban megfogalmazott nevelési célok akkor tudnak megvalósulni a gyakorlatban, ha azok illeszkednek a neveléstudomány által megfogalmazott iránymutatások és szabályok keretrendszerébe. A kriminálpedagógia a neveléstudomány speciális ága, a javítóintézeti letartóztatással – a kriminálpedagógián belül – a zártintézeti korrekciós pedagógia foglalkozik. „*A kriminálpedagógia (...) a kriminalitás veszélyének kitett személyek, az antiszociális cselekményeket elkövető emberek, a bűnelkövetők, különösen a végrehajtandó szabadságvesztésre, javítóintézeti elhelyezésre ítélt személyiségformálásával, korrekciós nevelésével, reszocializációjával és reintegrációjával foglalkozik. A pedagógiai eljárás során a kognitív és a szociális képességek egymással összehangolt fejlesztésére törekszik. Elsődleges célja a konstruktív életvezetés megalapozása.*”³⁷

A zártintézeti korrekciós nevelés valamilyen külső kényszer – javítóintézeti letartóztatás esetén bírói engedélyhez kötött, személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés – következtében valósul meg. A letartóztatásból fakadó kényszer következtében a növendék nem tud kilépni az adott helyzetből, ha mégis megkísérli azt (pl. szökés vagy adott feladat elvégzésének megtagadása), annak mindenképp következménye lesz. A sajátos pedagógiai

---

³⁶ Vig-Fliegauf 2019. 973.

³⁷ Ruzsonyi 2021. 9.

helyzet alanyaira jellemző többek között a szocializáció hiánya és torzulása, a pszichológiai deficit, a kognitív nehézségek, a kriminális karrier vagy az együttműködési szándék hiánya. Viselkedésük általában érdekevezérelt, gondolkodásuk egocentrikus, önértékelésük sérült, kognitív képességek hiányossága miatt információfeldolgozásuk korlátozott, munkavállalói és/vagy tanulókkal kapcsolatos kompetenciáik fejlesztésre szorulnak, valamint konfliktusaikat sokszor agresszióval kezelik.³⁸ A javítóintézetben letartóztatott fiatalok kapcsán továbbá előtérbe kerülnek a serdülőkorból fakadó sajátosságok is, melyek befolyásolják a pedagógiai folyamatot. Ebben az életszakaszban erősödik az ellenállás a tekintélyelvű szabályozással szemben, a kamaszok nem mutatnak készséget az ilyenfajta törekvések elfogadására, melyek erőltetése eredménytelen lesz.³⁹

A kriminálpedagógia szerint személyiségformálás útján alapozható meg a konstruktív életvezetés, melynek elengedhetetlen eleme a tudatos pedagógiai hatásszervezés. A zárt intézet sajátosságai (körülmények, függelmi viszonyok, együttműködési szándék hiánya) azonban nem teszik lehetővé a személyiség teljes átformálását, inkább a szükségletek, valamint a kompetenciák fejlesztésére van lehetőség, valamint ettől lehet hosszútávú eredményt remélni.⁴⁰

A kriminálpedagógia célkitűzése tehát a konstruktív életvezetés megalapozása, melyhez elengedhetetlen a fogvatartottak és az állomány tagjai közötti felelős partneri viszony kialakítása. „*A rendszer egészének arra kell törekednie, hogy tudatosuljon a fogvatartottakban: a sikerességük alapvetően saját magukon, aktivitásukon és felelősségteljes együttműködésükön múlik. Igyekeznünk kell felvértezni őket mindazon ismeretekkel és készségekkel, amelyek szükségesek a szabadulás után az egyéni boldogulásukhoz, de olyan módon, hogy azzal a társadalom érdekeit és törvényeit ne sértsék.*”⁴¹ A partneri viszony kialakítása nem csak azért ütközik nehézségekbe, mert az igazságszolgáltatáson belül sokkal inkább jellemző egyfajta alá-fölé rendeltségi viszony a terheltek és a hatósági személyek között, a felnőtt–gyermek viszony aszimmetriája is tetézi az ezzel kapcsolatos kihívásokat.

5. Összegzés

A javítóintézeti letartóztatás létrehozása kétségkívül jelentős lépésnek számít egy „gyermekközpontúbb” igazságszolgáltatás felé. Amellett, hogy ilyen keretek között biztosítható a fiatal- és felnőttkorúak elkülönítése, közvetlen pedagógiai hatások is érvényesülhetnek a végrehajtás alatt. A kontrollelméletek kapcsán rávilágítottunk arra, hogy a társadalmi kötődés mely típusai, milyen mértékben erősíthetők a végrehajtás során, azonban megkérdőjelezhető azok adaptálhatósága a „kinti” világra. A címkézésemélet, és az abból kiinduló további elméletek alapján pedig azt részleteztem, milyen – sokszor kényszerű – hatások között zajlik a letartóztatás. A tanulmányban bemutatott két kriminológiai paradigma tárgyalt elméletei felvetnek – az intézet jellegéből fakadó – olyan ártalmakat, melyek hol nehezítik, hol akadályozzák a fiatalok reintegrációját. A másodlagos deviancia elmélete

---

³⁸ Uo. 12.

³⁹ Bábosik 1999. 44.

⁴⁰ Ruzsonyi 2021. 12.

⁴¹ Ruzsonyi 2021. 13.

kapcsán például megállapítható, hogy a bekerülés előtt gyermekotthonban élő letartóztatottak több nehézséggel találkoznak, melyek reintegrációs esélyeikre is hatást gyakorolhatnak. A javítóintézeti letartóztatás során egyszerre vannak jelen – sokszor egymással ütközve – az igazságszolgáltatási és a nevelési szempontok. Ilyen hatások és szemléletek között igyekeznek egyensúlyozni a kriminálpedagógia – azon belül a zártintézeti korrekciós nevelés –, azzal a céllal, hogy megalapozza a konstruktív életvezetés kialakítását.

Felhasznált irodalom

Bábosik István (1999): *A nevelés elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.

Becker, Howard S. (1963): *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press, New York

Bellavics Mária Zsóka (2021:.) *A fiatalokorú bűnelkövetők körében leggyakrabban előforduló pszichiátriai kórképek*. Magyar Rendészet 2021/2. 97-109. DOI: <https://doi.org/10.32577/mr.2021.2.6>.

Fliegauf Gergely (2013): *Kognitív pszichológiai megfontolások a fiatalokorúak büntetés-végrehajtásával kapcsolatban*. In: Lux Á. (szerk.): Gyermekközponú Igazságszolgáltatás. AJB projektfüzetek 1. Budapest: Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 231-237. https://www.ajbh.hu/documents/10180/124834/gyermekjogi_2013.pdf (2024. 06.30.)

Gresham M. Sykes (2007): *The Society of Captives: A study of a Maximum Security Prison*. Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400828272>.

Györy Csaba (2019): *Címkezéselméletek*. In: Borbíró A.–Gönczöl K.–Kerezsi K.–Lévay M. (szerk.): Kriminológia. Wolters Kluwer. Budapest, 2019.

Györy Csaba (2019): *Kontrollelméletek*. In: Borbíró A.–Gönczöl K.–Kerezsi K.–Lévay M. (szerk.): Kriminológia. Wolters Kluwer. Budapest, 2019.

Meade, B. and Steiner, B. (2010): *The total effects of boot camps that house juveniles: A systematic review of the evidence*. Journal of Criminal Justice, 38, 5, 841–853. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.06.007>

Rácz A (2012): *A gyermekvédelemben nevelkedettek helyzete a kutatások tükrében*. In Csurgó B.–Hodosán R.–Rácz A.–Szombathelyi Sz. (2012): Gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei. Gyermek- és ifjúságvédelmi tanulmányok, Rubeus Egyesület, Budapest

Ruzsonyi Péter (2021): *A kriminálpedagógia bemutatkozása*. Neveléstudomány. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar. 5-14. o <https://ojs.elte.hu/nevelestudomany/issue/view/460/212> (2024. 06.30.)

T/466. számú, a büntető jogszabályok módosításáról szóló törvényjavaslat. Jegyzőkönyv a büntető jogszabályok módosításáról. (1995) <https://www.parlament.hu/iromany/00466ir.htm> (2024.06.30.)

Vig Dávid – Fliegauf Gergely (2019): *A szabadságvesztés és az elkövetők reintegrációja*. In: Borbíró A. – Gönczöl K. – Kerezsi K. – Lévay M. (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019.

***

CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF PRE-TRIAL DETENTION IN CORRECTIONAL FACILITIES

Pre-trial detention in juvenile detention centres has been in practice since 1996 in Hungary. The adoption of the amendment to the relevant legislation was preceded by a wide-ranging debate. It's a two-faced institution that has to respond to both the judicial aspects of the legal environment and the specific needs of juveniles. I will first outline the main points of the debate that preceded the creation of juvenile pre-trial detention in detention centres and then discuss the criminological aspects of this legal institution. The present paper is confined to a discussion of institutional responses, in which I discuss Social Control Theory and Labeling Theory, and further results derived from them. After discussing the harms associated with the legal institution, I will also present relevant theorems from the science of criminal pedagogy. The evaluation of the relevance of the theories to the field of pre-trial detention in correctional institutions is based on my professional experience – I myself worked as an educator in a correctional institution, where pre-trial detention took place – as well as on the results of an interview study and a field diary kept during the research. The interviewees were young people who were or had been arrested in a correctional institution, and the staff who worked with them on a daily basis.